

Romportlová, Marta; Sládek, Zdeněk

Integrační střeoevropský plán A. Tardieua a československá a maďarská politika

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1978-1979, vol. 27-28, iss. C25-26, pp. [71]-98

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102587>

Access Date: 26. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARTA ROMPORTLOVÁ - ZDENĚK SLÁDEK

INTEGRAČNÍ STŘEDOEVROPSKÝ PLÁN A. TARDIEUA A ČESKOSLOVENSKÁ A MAĎARSKÁ POLITIKA

1. FRANCOUZSKÁ POLITIKA A VZNIK PLÁNU A. TARDIEUA

Francouzská politika zaujímalá po první světové válce ke státům střední a jihovýchodní Evropy postoj, který vyplýval z její hegemoniální kontinentální koncepce. Životním zájmem Francie bylo udržet status quo, který vznikl v důsledku mírových smluv. Nástrojem této francouzské politiky ve střední a jihovýchodní Evropě byli spojenci Francie, jejichž strategickým úkolem bylo ohrožovat východní hranice Německa (tento úkol připadal zejména Polsku) a držet v šachu jeho potenciální spojence, zvláště Maďarsko, Rakousko a Bulharsko.

Tato francouzská koncepce prošla v průběhu dvacátých let závažnými změnami. Francie se postupně vzdávala představy o svém hegemoniálním postavení na evropském kontinentě a začala se orientovat na Anglii, která Francii poskytla záruky na její hranice s Německem, ale odmítala se podobným způsobem angažovat ve střední a jihovýchodní Evropě. Systém spojeneckých paktů, uzavřených po locarnských dohodách mezi Francií na jedné straně a jejími spojenci na straně druhé nicméně vyvolával dojem, že Francie je i nadále odhodlána střežit stabilitu versailleského systému.

Vyklizení Porýní v r. 1930 však bylo dalším mementem pro střední a jihovýchodní Evropu. I když Německo vykoupilo tento krok souhlasem s Youngovým plánem, nebylo pochybností o tom, že se pouta versailleských smluv postupně uvolňují, a že Německo získává pro svou politiku ve střední a jihovýchodní Evropě volnou ruku. Francouzská politika se nicméně snažila i nadále působit dojemem, že je neochvějným strážcem mírových smluv, i když se již začátkem třicátých let objevily hlasy francouzských politiků, které připouštěly, že pro Francii bude čím dále tím nejnárodnější hrát úlohu velmoci.¹

¹ Viz mj. prohlášení P. Berthelote z 11. února 1932 o tom, jak obtížné je pro Francii hrát úlohu velmoci. DBFP, 2nd s., díl III, dok. č. 89, str. 95.

Francouzská politika se dívala na střední a jihovýchodní Evropu nejen jako na svou politicko-strategickou pozici, ale i jako na odbytiště a finanční trh, na němž se francouzský finanční svět podílel jak účastmi na státních půjčkách tak participací na průmyslovém podnikání.

Pokud se týče francouzského obchodu se střední a jihovýchodní Evropou, jeho podíl i rozsah nebyl nijak významný. Svědčí o tom mj. následující tabulka o obchodu podunajských států s Francií:

Obchod podunajských států s Francií²

Vývoz		
Rok	V mil. zl \$	V % k celkovému vývozu
1929	38,1	2,6
1934	22,2	4,5
Dovoz		
Rok	V mil. zl \$	V % k celkovému dovozu
1929	59,3	3,7
1934	26,9	5,5

Z uvedené tabulky mj. vyplývá, že Francie si i za krize udržovala aktivní obchodní bilanci, a že její obchod klesal ve srovnání s ostatními partnery podunajských států pomaleji. K hlavním obchodním partnerům Francie před krizí patřilo Rumunsko, Jugoslávie a Rakousko. Koncem krize bylo i nadále na předním místě Rumunsko, dále pak Československo, Maďarsko a Rakousko.

V každém případě lze konstatovat, že z hlediska podunajských států byl obchod s Francií spíše doplňkovou záležitostí a nehrál rozhodující úlohu v jejich zahraničně obchodní koncepci.

Tato okolnost měla vážné důsledky pro finanční postavení podunajských států, protože Francie patřila k jejich největším věřitelům. Přehled o tom podává další tabulka II.³ Viz str. 73.

Údaje uvedené v tabulce vypovídají o stavu v r. 1931. Svědčí o tom, že Francie byla třetím největším věřitelem podunajských států. Tabulka podchycuje pouze dlouhodobé zadlužení, tj. účastí na předválečných a poválečných půjčkách a neříká nic o francouzském podílu na středních a krátkodobých úvěrech a o kapitálových účastech.

Problém finančních vztahů mezi podunajskými státy a Francií spočíval v tom, že její finanční dlužníci ve střední a jihovýchodní Evropě si opatří devizy jinde a že tímto způsobem budou umořovat své závazky. Za krize

² S. N. Prokopovič, *Mezinárodní obchod podunajských států po světové válce*. Praha 1936, str. 15; údaje včetně Bulharska.

³ Dr. J. Stocký, *Jak vypadala Dunajská hospodářská unie*. Písek 1932, str. 99.

přestal tento předpoklad platit, protože dodávky zboží byly jedinou cestou, jak hradit finanční dluhy. Francouzské pohledávky ve střední a jihovýchodní Evropě měly za následek, že se francouzské vládní a finanční kruhy začaly zajímat o likviditu svých pohledávek a tím pochopitelně i o stav ekonomiky v jednotlivých zemích a o cestách, které by vedly k ozdravení.

Dlouhodobé zadlužení podunajských států (v mil. RM)

Stát	Franc	USA	Anglie	Německo	Itálie	Holand.	Švýc.	Švéd.	Belgie
ČSR	51	232	124	—	—	28	—	—	—
Rakousko	28	412	384	—	44	23	85	15	3
Maďarsko	58	350	387	—	37	29	40	5	—
Jugoslávie	151	189	27	—	—	4	28	8	—
Rumunsko	167	83	59	29	34	31	21	184	15
Celkem	455	1266	981	29	115	115	174	212	18

V první etapě krize řešili francouzští věřitelé tento problém tím nejjednodušším způsobem. Začali s nastupující krizí stahovat své pohledávky a účasti. Tento někdy až panický útěk kapitálu vyvolával rozhořčení, protože ohrožoval devizovou bilanci země. Typickým dokladem o těchto náladách je zápis o zasedání bankovní rady Československé národní banky, jejíž člen Kučera prohlásil: „Primissima náš velký podnik měl francouzskou patrona (šlo o Škodovku — pozn. autorů), která, místo aby jej za krize podpořila, první začala vyžadovat své vklady. Tak jednájí francouzští kapitalisté v době, kdy francouzští politikové a národohospodáři mají plná ústa fráží o spolupráci apod“.⁴ Bylo by ovšem jednostranné tvrdit, že tímto způsobem postupovali pouze francouzští kapitalisté. Také američtí, angličtí a další západní věřitelé kvapně stahovali své půjčky a úvěry.

Jako výbuch bomby zapůsobila v této situaci zpráva o připravované celní unii mezi Německem a Rakouskem. Francouzská politika si uvědomila, že tento krok by ohrozil nejen její hospodářské pozice, ale celý versailleský systém. Francouzská diplomacie se proto aktivně podílela na mezinárodní akci, kterou byl německý plán pochován.⁵

V souvislosti se znepokojivou situací, která ve střední a jihovýchodní Evropě po vyhlášení plánu německo-rakouské celní unie vznikla, rozhodla se francouzská vláda z podnětu československých vládních kruhů vypracovat konstruktivní plán na záchranu ekonomiky střední a jihovýchodní Evropy. Na květnovém zasedání evropského výboru Společnosti národů vystoupil francouzský delegát François-Poncet s plánem, který měl zajistit odbyt zemědělských přebytků agrárních států střední a jihovýchodní

⁴ ASB, NB, bankovní rada ze 24. srpna 1931, str. 56.

⁵ Blíže viz A. G a j a n o v á, *ČSR a středoevropská politika velmocí 1918–1938*. Praha 1967, str. 278–289.

Evropy v západních průmyslových zemích. Preferenční odbyt těchto zemědělských výrobků měl být kompenzován zvýhodněným odběrem západních průmyslových výrobků. Celý tento systém měl fungovat pod přímým dohledem mezinárodních kartelů. Francie zároveň navrhovala finanční sanaci států střední a jihovýchodní Evropy pomocí půjček, které měla zprostředkovat mezinárodní banka. Plán, nazývaný Briand-Poncetův, nevyvolával velké nadšení a dokonce i československá vláda se proti němu stavěla a zvláště proti návrhu, aby byl oživen článěk 222 St. Germainské mírové smlouvy, podle něhož mohl být mezi Československem, Rakouskem a Maďarskem zaveden regionální preferenční režim. Francouzské vládní kruhy vycházely z toho, že tento režim usnadní preferenční vývoz rakouských průmyslových výrobků. Československé vládní kruhy se proti tomuto plánu stavěly převážně z důvodů politických.

Plán Briand-Poncetův zůstal na papíře. Zdá se, že nejméně reálná byla finanční stránka věci. I když Francie byla v r. 1931 po finanční stránce nejkonsolidovanějším státem v Evropě a její vklady překračovaly 100 miliard franků, francouzští rentiéři odmítali půjčky zvláště pro státy střední a jihovýchodní Evropy. Počáteční francouzský vágní projekt o mezinárodní finanční pomoci střední a jihovýchodní Evropě byl Francií zkonkrétněn v průběhu jednání o Hooverově moratoriu. Francouzská vláda navrhovala, aby část tzv. nepodmíněné anuity, kterou mělo platit Německo i po zastavení platů ostatních válečných a reparačních dluhů, byla určena k sanaci států střední a jihovýchodní Evropy, které byly zastavením reparačních plánů postiženy.⁶ Tento projekt ztroskotal na odmítavém stanovisku Anglie, která argumentovala tím, že ztráty anglického hospodářství jsou nepoměrně větší.

Jediným praktickým krokem, který francouzská politika po deklaraci svých velkorysých záměrů podnikla, bylo uzavření několika preferenčních smluv. Dne 26. září 1931 Francie uzavřela preferenční smlouvu s Maďarskem na dodávky pšenice a dne 7. září 1931 byla uzavřena preferenční smlouva s Jugoslávií.⁷ V lednu 1932 Francie uzavřela preferenční smlouvu s Rumunskem a v březnu 1932 preferenční smlouvu na nákup rakouského dříví.

Francouzské preferenční smlouvy neměly velký ohlas. Nebyly uzavírány na pevně určená kvanta, ale na procento z dovozu. Protože francouzská sklizeň r. 1931 a 1932 byla velmi dobrá, dovoz obilních výrobků ze zahraničí byl v těchto letech minimální a k realizaci preferenčních smluv došlo v menším měřítku až v letech 1933–1934. Francouzská obchodní politika zároveň žádala při uzavírání preferenčních smluv značné výhody pro francouzské průmyslové výrobky.

Ještě horší zvuk měla francouzská politika půjček. Politické záměry, spojené s jejich poskytováním, byly znehodnocovány způsobem, kterým byly půjčky poskytovány. Příkladem, který mluví za mnohé, bylo jednání o francouzskou půjčku Československu, které bylo zahájeno r. 1931 a jehož závěr se odehrával ve dnech, které předcházely vlastnímu jednání

⁶ DBFP, 2nd. s., díl II, dok. č. 135, str. 137.

⁷ Jugoslávská, právě tak jako maďarská smlouva, byla později změněna na kuřiči.

o plánu Tardieua. Průběh tohoto jednání proto stojí za vylíčení, protože dokumentuje metody francouzské finanční politiky, která měla v rámci plánu A. Tardieua hrát důležitou úlohu.

Příčiny, které vedly československé vládní kruhy k tomu, že se o francouzskou půjčku ucházely, souvisely s postojem francouzských finančních kruhů k střední Evropě a zvláště pak s repatriací francouzských účastí na ekonomice této části Evropy, a dále pak s potížemi, které československé finance prožívaly při úpadku vídeňského Credit-Anstaltu.⁸

První fáze československo-francouzských jednání o půjčku se odehrávala na jaře 1931 a nevedla k cíli, což bylo podle tvrzení československých vládních činitelů způsobeno nepříznivou situací na francouzském finančním trhu i nevhodným okamžikem pro projednávání záležitosti v zákonodárných orgánech Francie. Druhá fáze začala na podzim r. 1931. Jakmile zprávy o československé půjčce pronikly do francouzské veřejnosti, začaly se objevovat kritické hlasy. Poukazovalo se na to, že Francie se již příliš finančně angažovala v Jugoslávii, Maďarsku a v Polsku, a že vláda tyto půjčky poskytovala bez souhlasu parlamentu. Francouzský tisk uveřejňoval protesty francouzského průmyslu proti československé konkurenci, hlavně z obuvnického a textilního odvětví. Výhrady byly často velmi demagogicky formulovány: proč prý by Francie měla podporovat svou konkurenci, která dumpingovými metodami ničí její domácí průmysl?

Francouzské vládnoucí kruhy začaly zároveň klást své protipožadavky. K hlavním z nich patřil požadavek, aby československý stát pomohl Škodovým závodům, jejichž platební potíže byly mj. způsobeny tím, že firma Schneider v Creusotu repatriovala svou účast. E. Beneš sice kategoricky protestoval proti spojování půjčky s podporou Škodových závodů, ale zároveň do Paříže posílal vzkazy, že se stát o Škodovku postará.⁹

Další fáze jednání začala počátkem roku 1932. Dne 20. ledna 1932 byla mezi Francií a Československem podepsána dohoda a francouzská vláda pak celou záležitost předložila k projednání parlamentu. Následovala další a ještě bouřlivější vlna kritiky. Československý vyslanec ve Francii, Š. Osuský, v jedné ze svých zpráv napsal: „Kdokoli měl nějakou soukromou, rodinnou, citovou, obchodní, politickou nebo jakoukoli jinou bolest, hledal ji při této příležitosti dáti na jevo. Všechny pokoutní plátky se vyrojily, aby ukázaly, že mohou škodit, jestliže je neuspokojíme“. Protesty přicházely ze všech stran, dokonce i od starostů měst. Tvrdošíjný odpor kladl finanční výbor parlamentu, který prosazoval po mnoha československých intervencích, aby půjčka nebyla poskytnuta ze státních prostředků. V tisku se objevovala obvinění, že Československo chce za francouzské peníze rozvíjet obchod se SSSR.

Koncem února 1932 E. Beneš poslal A. Tardieuovi zvláštní memorandum, v němž si trpce stěžoval na postoj Francie ve věci československé půjčky. Argumentoval tím, že Československo plní vůči Francii své zá-

⁸ Tyto ztráty vznikly v polovině roku 1931. Československé vládní kruhy později tvrdily, že se tehdy rakouské banky revanžovaly za postoj československých vládních kruhů k připravované rakousko-německé celní unii.

⁹ AFMZV, Telegramy odeslané 1931, č. 704: ze 17. prosince 1931.

vazky, stojí jí po boku v politickém zápasu — připomněl boj o rakousko-německou celní unii i nadcházející jednání a plán A. Tardieua — a zároveň zdůraznil, že půjčka je spolehlivě zajištěna výnosem Československé tabákové režie. E. Beneš závěrem konstatoval, že dosavadní průběh jednání o půjčku poškodil zájmy ČSR i Francie.¹⁰

Po zásahu A. Tardieua byla československá půjčka koncem března 1932 schválena francouzským senátem. A. Tardieu přitom použil i tohoto argumentu: „Poskytneme Československu, jehož úloha při úpravě této otázky (tj. při případné realizaci plánu A. Tardieua — pozn. aut.) bude důležitá k upevnění jeho státních financí, čehož bude potřebovat.“¹¹ Mnohem přesvědčivějším argumentem však zřejmě byl poukaz na zajištění půjčky. Senát pak schválil návrh zákona o poskytnutí státní záruky na československou půjčku, která byla umístěna u předních francouzských bank: Lazard Frères, Union Parisienne, Banque de Paris et des Pays Bas.

I když se říká, že šťastný konec všechno napraví, průběh jednání zanechal nepříjemnou pachuť. Československé vyslanectví v Paříži bylo dotčeno nestydatým vyděračstvím pařížského tisku, zatímco v Praze byli nepříjemně překvapeni tím, že se na veřejnost dostaly důvěrné informace o zajištění půjčky, které podle názorů pražských finančních kruhů československou prestiž poškodily. Člen bankovní rady Československé národní banky Dvořáček prohlásil, že jednání vyvolalo trpký dojem, protože vyšlo najevo, že zárukou půjčky je výnos československého tabákového monopolu a doslovně pak dodal: „Těch 600 mil. franků za to nestojí!“¹²

Také půjčky Rumunsku a Jugoslávii byly doprovázeny podmínkami, které vyvolávaly roztrpčení místo projevů vděčnosti.

Vraťme se nyní ke střeoevropským integračním plánům. Plán Briand-Poncet ztroskotal na nezájmu západních států, jejichž pozornost byla soustředěna na problémy reparací a mezistátních dluhů. Když se ukázalo, že Anglie i USA plán odmítly,¹³ Francie se začala orientovat na uzavírání bilaterálních preferenčních smluv, jejichž význam však byl, jak už bylo řečeno, velmi omezený.

Situace ekonomiky států střední a jihovýchodní Evropy se nadále zhoršovala. Zejména rakouské hospodářství bylo na pokraji úpadku a také ostatní země se dostávaly do neobyčejně svízelné situace zvláště pro nedostatek deviz. Východiskem z platebních potíží se zdál být clearing, který se v průběhu let 1931 až 1932 začal zavádět v celé střední a jihovýchodní Evropě, ale tento platební systém neřešil otázku, jak uhradit závazky v devizách. Řada států začala vyhlášovat transferová moratoria.

Francouzští spojenci ve střední a jihovýchodní Evropě pohlíželi na Francii nejen jako na svou politickou a vojenskou oporu, ale i jako na hospodářskou velmoc, která by jim měla usnadnit situaci. Rezervovaný postoj Francie k jejich finanční situaci i v oblasti obchodněpolitické vyvolával nespokojenost, která se výrazně projevila již v souvislosti s událostmi kolem plánu německo-rakouské celní unie na jaře r. 1931. Proto se česko-

¹⁰ Tamtéž, Kabinet 1932, č. 78; memorandum z 29. února 1932.

¹¹ Národní listy, 1. září 1932.

¹² ASB, NB, V, str. 12–13; užší bankovní výbor dne 11. března 1932.

¹³ DBFP, 2nd s., II. díl, dok. č. 87, str. 104–105.

slovenské vládní kruhy podílely na přípravě plánu Brianda-Ponceta, dožadovaly se vypracování konkrétního pozitivního programu a využívaly každé příležitosti, aby v tomto duchu přiměly i francouzskou politiku k aktivitě. Příležitost se naskytl na začátku roku 1932, kdy z Rakouska přicházely poplašené zvěsti o hospodářské situaci. Francouzské a zvláště anglické kruhy se začaly vážně znepokojovat o osud svých pohledávek v Rakousku a navíc, jak se zdálo, opět dozrávala alternativa dalšího pokusu o anšlus.

Československá diplomacie se rozhodla využít této situace k tomu, aby francouzské vládní kruhy přiměla k akci. Předběžná jednání se konala začátkem února 1932. Teprve po dohodnutí rámcových obrysů připravované akce se E. Beneš rozhodl projednat celou záležitost v rámci Malé dohody. Příslušná porada se konala dne 17. února 1932 v Ženevě. E. Beneš formuloval výsledky tohoto jednání takto: „1. Státy Malé dohody souhlasí s akcí pro hospodářské sblížení středoevropských států s Maďarskem a Rakouskem. 2. Z taktických důvodů je třeba začít s Maďarskem; po podepsání československo-maďarské smlouvy by se naskytlá příležitost, aby se věc projednala mezi ČSR a dvěma dalšími státy Malé dohody s Maďarskem, zvláště kdyby bylo potřebné v ČSR přechodně vytvořit obilní monopol na ochranu československého zemědělství. 3. Zásadně souhlasíme s preferenčním řešením jak v oblasti zemědělské tak v průmyslové, takže by tyto státy tvořily určitý hospodářský celek při eventuálním zachování jednotného postupu vůči ostatním státům. 4. Konstatovali, že je třeba přihlídnout k zvláštním zájmům Jugoslávie, která má větší obchodní styky s Itálií než s Rakouskem a ČSR dohromady; neznamená to, že by se tím bránilo Německu nebo Itálii ve spolupráci v průmyslové oblasti s těmito státy, a to tím spíše, že ČSR a Rakousko nestačí vyrábět pro tento celek... 5. Všichni se domníváme, že je to jediná cesta k postupné dohodě s Maďarskem. 6. Bylo dohodnuto, že každý si doma vypracuje plán v tomto duchu a potom si ho diplomatickou cestou vymění jako směrnicí pro závazný postup států Malé dohody. 7. Konstatovala se, že by bylo předčasné začít jakékoli jednání v evropské komisi nebo v sekretariátě Společnosti národů; bude třeba zachovat postup, jaký načrtl E. Beneš Francii a Stoppanimu, tj. že nám velmoci naznačí svůj souhlas, abychom jednali, ale samotné jednání se musí omezit jen na nás. Po případné dohodě seznámíme velmoci se svým stanoviskem.“¹⁴

Z Benešova telegramu vyplývá, že francouzská i československá diplomacie sondovala na začátku půdu u ostatních velmocí. K zahájení akce zřejmě přispělo i to, že k ní zaujal kladné stanovisko i anglický ministr zahraničních věcí J. Simon, který se intenzivně zabýval situací Rakouska a Maďarska vzhledem ke značným pohledávkám Anglie v těchto zemích. A. Tardieu pak po jednání s E. Benešem¹⁵ připravil memorandum, které bylo datováno dnem 2. března 1932 a předáno vládám ostatních států.¹⁶

Memorandum francouzské vlády začíná tím, že se odvolává na do-

¹⁴ V. Bystrický, L. Deák, *Európa na prelome. Diplomatické a politické vzťahy v rokoch 1932–1933*. Bratislava 1973, str. 57–58.

¹⁵ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 681, sl. 1, koncept bez čísla.

¹⁶ *Zahraníční politika 1932*, str. 266.

poručení finančního výboru Společnosti národů v souvislosti s jeho zprávou o finanční situaci Rakouska a Maďarska. Vážná situace — pokračuje memorandum — je nejen v těchto zemích, ale v celé střední Evropě, kde klesá kupní síla a snižuje se odbyt výrobků z průmyslových států. Francouzská vláda konstatovala, že také britská vláda dospěla k závěru, že střeoevropské státy potřebují pomoc. Francouzská vláda však vyslovila pochybnosti o reálnosti britského návrhu na celní unii, který by slovil jejího názoru narazil na nepřekonatelné překážky. Žádoucího výsledku — pokračuje memorandum — by bylo možné dosíci „kombinacemi na přednostním základě, o nichž dnes sice není ustálené nauky, která však podle jejich mínění se ukazuje nutnou“. Francouzské memorandum doporučovalo, aby se o plánu nejdříve poradilo pět podunajských států a aby se pak celá záležitost projednala v orgánech Společnosti národů. Závěrem memoranda se uvádí, že hospodářská reorganizace střední a jihovýchodní Evropy je předběžnou podmínkou pro finanční sanaci těchto zemí, a proto řešení celé otázky nelze odkládat.

Z obsahu memoranda je zřejmé, že hospodářská podstata plánu byla vyložena velmi stručně. Podrobně byla rozvedena ve zvláštní notě, které bylo doposud věnováno málo pozornosti. Základem hospodářské stránky plánu A. Tardieua byly dvě základní teze, které byly obsaženy již v rámci tzv. plánu Brianda-Ponceta. První z nich byl princip reciprocity preferenčních výhod, které měly být poskytnuty průmyslovými státy na zemědělské výrobky střední a jihovýchodní Evropy, za snížení jejich tarifních sazeb pro průmyslové výrobky západních zemí. Druhou tezí byl princip kartelizace průmyslu a zemědělství. Francouzské kruhy si tuto kartelizaci představovaly nejen v rovině odbytového kartelu zemědělských výrobků v rámci střední a západní Evropy. Posláním těchto kartelových organizací mělo být nejen organizování odbytu, ale i regulace průmyslové a zemědělské výroby. Dodržováním kartelových dohod měly být pověřeny vlády.¹⁷

V preambuli francouzského hospodářského memoranda je zdůrazněno, že cílem plánu je zamezit vzniku rivalizujících bloků ve střední a východní Evropě, vytvořit systém obchodních smluv na preferenčním základě a zdokonalit systém železniční dopravy. Bližší vysvětlení k této poslední otázce nebylo připojeno. V memorandu se též nic podrobného neříká o systému finanční sanace států střední a jihovýchodní Evropy.

Základní cíle a metody finanční sanace, spojené s plánem A. Tardieua, vyložil francouzský ministr financí Flandin německému zástupci ve finančním výboru Společnosti národů a označil se přitom za otce Tardieuova plánu. Jeho myšlenky jsou neobyčejně pozoruhodné a vzhledem k tomu, že ani tento dokument není v literatuře znám, pokládáme za nutné příslušné pasáže podrobněji reprodukovat nebo citovat. Za konečný cíl hospodářského sblížení podunajských států Flandin označil celní unii pěti zemí. Za postupné fáze, vedoucí k tomuto cíli, Flandin uvedl 1. užší hospodářské spojení pěti zemí, 2. preferenční smlouvy mezi tímto sesku-

¹⁷ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 681; nedatovaná nota nazvaná: *Idées générales qui inspirent le Gouvernement français dans ses projets de réorganisation économique de l'Europe danubienne.*

pením a velmocemi. O finanční sanaci Flandin řekl: „Die großen Kapitalmärkte würden Anleihen nur geben können, wenn eine tragfähige Basis vorhanden sei. Am besten würden die fünf Länder gemeinsam eine von ihnen allen zu schulende Globalanleihe erhalten, die die B. I. I. (Mezinárodní investiční banka – pozn. aut.) oder das Finanzkomitee des Völkerbundes unter sie aufteilen würde und für deren Dienst die an die mehr oder weniger gemeinsamen Zollgrenze zu erhebende Zölle ein geeignetes Haftungsobjekt bilden könnten.“ Dále poznamenal, že na tomto základě by bylo možné konvertovat i staré půjčky.

Pokud se týká bezprostřední situace, Flandin řekl, že je nutné organizovat mezinárodní garanční úvěr, který by zabránil moratoriu. Předpokladem pro takový postup měla být dohoda o obchodněpolitických otázkách.

Součástí Flandinova programu byla i měnová reorganizace. Flandin pokládal za nutné vytvořit měnovou unii a argumentoval tím, že měna malých států je labilní, protože závisí mj. i na takových faktorech, jako je výše sklizně.¹⁸

Byl tento Flandinův finanční program od samotného počátku součástí plánu A. Tardieua? Zatímco stanovisko obsažené v cit. francouzském memorandu odpovídalo vývozním zájmům francouzského průmyslu, Flandinův program se shodoval s postojem francouzských finančních kruhů spjatých s americkým kapitálem.¹⁹ Domníváme se, že francouzské memorandum z 2. března 1932 obsahovalo všeobecné politické a ekonomické kontury plánu, jejichž obchodněpolitický obsah byl rozveden v dalším memorandu. Flandinův program byl další součástí a zamýšlenou další fází postupu. Svědčí o tom mj. text pozvání, adresovaný podunajským státům, k projednání námětů obsažených v memorandu A. Tardieua, který byl prodiskutován A. Tardieuem a anglickým ministrem zahraničních věcí J. Simonem, ale údajně na naléhání E. Beneše nebyl rozeslán. Formulace, které toto pozvání obsahuje, se shodují se záměry, které formuloval Flandin při rozmluvě s německým zástupcem ve finančním výboru Společnosti národů. Bouře protestů, které, jak ještě uvidíme, zmínky o Flandinově programu vyvolaly, též potvrzují názor, že tento program byl součástí plánu A. Tardieua.²⁰

Zdá se, že československá politika nebyla zpočátku se všemi aspekty plánu A. Tardieua seznámena. V materiálech ministerstva zahraničních věcí ČSR se nalézají pouze aide-mémoire k francouzskému obchodněpolitickému programu. V zásadě se v něm zaujímá kladné stanovisko v této části plánu A. Tardieua, ale zároveň jsou v něm vyslovovány výhrady. Značné znepokojení mj. vyvolala formulace úvodu francouzského obchodněpolitického memoranda, v němž se říká, že spolupráce podunajských států se má uskutečnit na principu „naprosté rovnosti“. Československý dokument vznáší dotaz, zda se touto rovností rozumí politická či hospodářská stránka věci. Další československé výhrady se týkaly reciproční teze, která byla obsažena v plánu Brianda-Ponceta na jaře r. 1931. Česko-

¹⁸ DZTA, Postupim, AA Nr. 43005, Bl. 149–151.

¹⁹ Tm-těž, Nr. 43 004, Bl. 71–73; telegram z Paříže ze dne 7. března 1932.

²⁰ AFMZV, IV. sekce, krab. 681.

slovenská diplomacie tehdy argumentovala tím, že tento princip usnadní pronikání německého hospodářství v důsledku velké absorpční kapacity Německa. Tentokrát československá diplomacie formulovala své námitky obecněji. Poukázala prostě na to, že reciproční princip preferencí zvýhodní státy s velkou konsumpční kapacitou.²¹ Československo dále žádalo, aby se mohlo podílet na kartelových dohodách o kompenzacích, které se měly uzavírat podle bilaterálních principů. Z archivních podkladů není jasné, zda československé aide-mémoire bylo francouzské vládě předáno, anebo zda bylo formulováno pouze pro domo. V každém případě je zřejmé, že E. Benešovi vyhovoval politický aspekt plánu A. Tardieua. Obchodně-politický program, vyložený v dalším memorandu, vyvolával v československých vládních kruzích pochybnosti a Flandinův program, jehož principy začaly do veřejnosti pronikat později, vyvolal protesty.

Z toho, co bylo řečeno, vyplývá, že československé vládní kruhy byly o plánu A. Tardieua informovány povšechně a že kromě obecných principů nevypracovaly žádný vlastní konkrétní hospodářský program. Byl to podivný postup, uvážíme-li, že československý ministr zahraničních věcí stál u zrodu plánu, který měl ozdravit hospodářství střední a jihovýchodní Evropy. Nabízejí se dvě vysvětlení: buďto se počítalo s tím, že se jednání povleče a že bude dost času na to, aby se obchodněpolitické a finanční a měnové aspekty celé otázky důkladně projednaly a připravily, anebo se celá záležitost nebrala dost vážně. Domníváme se, že pravděpodobnější je první výklad a že československá zahraniční politika byla spokojena s tím, že francouzské vládní kruhy se iniciativně ujaly námětů, které československá zahraniční politika vznášela v průběhu roku 1931, na celou záležitost pohlížela především z politického hlediska a podceňovala úskalí, obsažené v hospodářské a finanční rovině francouzské koncepce.

2. OSTATNÍ EVROPSKÉ MOCNOSTI A PLÁN A. TARDIEUA

Stručný výklad o postoji ostatních evropských kapitalistických mocností k plánu A. Tardieua je významný pro pochopení přípravy i osudu tohoto plánu i pro osvětlení úlohy, kterou střední a jihovýchodní Evropa i její členové hráli v politických a hospodářských koncepcích kapitalistických mocností.

Jakmile byl plán A. Tardieua předložen veřejnosti, stal se předmětem sporů mezi velmocemi, které — celkem opodstatněně — k němu přistupovaly jako k programu, kterým Francie chtěla prosadit své politické záměry. Největší odpor vyvolal plán A. Tardieua v Německu, které mělo na střední a jihovýchodní Evropě velký zájem politický i hospodářský.

Německo bylo z hospodářského hlediska nejdůležitějším partnerem podunajských států. Jeho úlohu v obchodu podunajských států osvětluje následující tabulka.²²

²¹ AFMZV, Telegramy odeslané 1931, č. 265.

²² Cit. práce S. N. Prokopoviče.

I když obchod Německa s podunajskými státy za krize podstatně poklesl, podíl Německa na zahraničním obchodu podunajských států v r. 1934 zůstal poměrně značný a Německo bylo stále jedním z nejdůležitějších obchodních partnerů těchto zemí. Obchodní styky Rumunska, Jugoslávie

Podíl Německa na zahraničním obchodu podunajských států (v %)

Vývoz					
Rok	ČSR	Rakousko	Maďarsko	Jugoslávie	Rumunsko
1929	26,8	16,8	27,8	9,1	30,4
1934	29,0	18,5	23,2	17,5	21,9
Dovoz					
1929	42,3	24,6	21,8	17,6	26,8
1934	35,1	17,5	21,2	20,2	17,4

a Maďarska klesaly pomaleji než obchodní styky s Německem ostatních podunajských států. Československo zůstalo přesto největším obchodním partnerem Německa. Německý podíl na zahraničním obchodu Rakouska, Maďarska a Rumunska byl stále značný a měl za následek, že tyto státy posuzovaly všechny integrační projekty z hlediska, jak by ovlivnily jejich obchod s Německem. Obchodní bilance podunajských států s Německem byla koncem dvacátých i začátkem třicátých let pasivní, což bylo způsobeno ochranářskou politikou Německa, jejíž kurs byl ovlivňován v oblasti zemědělské zvláště pruským velkostatkem.

Jak již bylo řečeno, Německo se nepatrnou měrou podílelo na dlouhodobých úvěrových operacích v Podunají. Byl to důsledek omezených finančních prostředků. Německý finanční kapitál se přesto podílel značnou měrou na průmyslovém podnikání podunajských států. Svědčí o tom tato tabulka.²³ Viz str. 82.

Tabulka svědčí o tom, že se německý kapitál podílel především na rumunském a československém podnikání. Celková účast Německa na hospodářství podunajských států byla odhadnuta na 1 miliardu marek. Do této sumy byly započítány i krátkodobé úvěry a další účasti a pohledávky, ale autoři tohoto odhadu uvedli, že od této částky je nutno odečíst asi 100–150 mil. marek vzhledem k proplétání německých a československých účastí. Pro srovnání uvádíme, že například britské finanční angažmá v podunajských státech bylo odhadnuto na 1 miliardu marek, která měla převážně podobu půjček a dlouhodobých pohledávek a úvěrů.

I když tedy Německo nemělo ani zdaleka tak velkou účast na mezinárodních půjčkách, jako tomu bylo u Anglie, Francie a dalších států, německé finanční a průmyslové kruhy byly na sanaci podunajských států nemalou měrou zainteresovány.

²³ DZtA, Postupim, AA, Nr. 4310, Bl. 144.

Po nezdaru plánu na německo-rakouskou celní unii se německé kruhy nepřestaly událostmi ve střední a jihovýchodní Evropě zabývat. Bedlivě sledovaly integrační projekty, o nichž se v r. 1931 bouřlivě diskutovalo v rámci úvah o sanaci ekonomiky střední a jihovýchodní Evropy.

Kapitálové účasti Německa na podnikání podunajských států

Země	Počet podniků	Jejich nominální kapitál (v mil.)*	Něm. účast v mil.*	Něm. účast v RM (mil.)
Rakousko	150	455	130,6	77,1
ČSR	77	499,5	228,2	28,4
Maďarsko	38	116,5	29,2	21,4
Jugoslávie	18	114,5	18,0	14,6
Rumunsko	24	803,0	284,1	71,5
Bulharsko	4	55,6	14,5	0,5
Celkem	311	—		213,5

Německé ministerstvo zahraničních věcí uvažovalo o třech možných variantách: o sblížení rakousko-maďarském, rakousko-maďarsko-československém a o sblížení československo-maďarském. Všechny tyto alternativy považovala německá politika za nevýhodné, protože by ohrožovaly postavení Německa na rakouském trhu a oslabily by německý vliv na rakouskou politiku.²⁴ Vlastní možnosti Německa byly posuzovány velmi skepticky. V záznamu německého ministerstva zahraničních věcí z konce r. 1931 se uvádí: „Nemáme nyní nic, čím bychom Rakousku a Maďarsku pomohli.“ Akční radius německé politiky byl po nezdaru plánu rakousko-německé celní unie velmi oslaben. Autarkistické tendence v německé obchodní politice neobyčejně sílily. Domácí zemědělské kruhy a zejména pruský velkostatek směřoval k maximálnímu protekcionismu. Německo se mohlo obejít bez nákupu obilnin pro potravinářské účely a bylo odkázáno pouze na dovoz kvalitních krmiv (olejnin a kukuřice). Od r. 1930 byla soustavně přijímána opatření k ochraně domácí zemědělské výroby.²⁵

Německé finanční možnosti byly beztak omezeny a bankovní katastrofa v polovině roku 1931 je redukovala na minimum. Nedostatek volných deviz vedl k moratoriu na krátkodobé a střední úvěry. Po finanční stránce nemohlo Německo střední a jihovýchodní Evropě nic nabídnout. Jednou z mála zbraní, které mělo Německo k dispozici, byly pozice, které Německo získalo v důsledku reparačních dodávek, a sice klesající, ale přesto podstatný podíl Německa na zahraničním obchodu jednotlivých podunajských států.

Německo proto považovalo každý integrační plán, který počítal se sa-

²⁴ Tamtéž, Nr. 43001, Bl. 83–86; záznam z 10. prosince 1931.

²⁵ A. Basch, *The Danube Basin and the German Economic Sphere*. New York 1943, str. 42.

nací střední i jihovýchodní Evropy, za nebezpečí, kterému je třeba za každou cenu čelit. Rozbor, který v této souvislosti provedlo ministerstvo zahraničních věcí, označil za riziko i anglický návrh na zřízení středoevropské celní unie. V rozboru se uvádí, že politické nebezpečí, hrozící Německu z vytvoření celní unie podunajských států je stejné jako každé jiné nebezpečí, které obsahovaly další varianty hospodářského sblížení střední a jihovýchodní Evropy.²⁶

Německá politika proto pokládala integrační plán A. Tardieua od samotného počátku za hrozbu, které je třeba za každou cenu čelit. Hodnotilo jej jako pokus o vytvoření závory, která by Německo odřízla od trhů střední a jihovýchodní Evropy. Označilo jej za plán, který vyhovuje politickým a hospodářským zájmům Francie, protože je namířen proti anšlusu a proti maďarskému revizionismu a protože by oslabil i vliv Itálie ve střední Evropě. Německá politika si byla vědoma toho, že Francie si vybrala pro prezentaci svého plánu vhodný okamžik. Finanční krize byla podle názoru ministerstva zahraničních věcí tak vážná, že jak rakouské, tak maďarské vládní kruhy byly schopné odhodit hospodářské i politické zábrany. Také Itálie prý byla ochotna „spolknout“ plán A. Tardieua, protože v něm viděla menší zlo ve srovnání s hrozcivím převratem v Maďarsku. Také od Anglie bylo možné očekávat kladný postoj, protože realizace plánu mohla zvýšit vyhlídky na to, že se vrátí zamrzlé úvěry a půjčky. Německá politika byla mimořádnou měrou znepokojena přitažlivou silou francouzské finanční moci.²⁷

Německo zaujalo k plánu A. Tardieua oficiální stanovisko v memorandu ze dne 16. 3. 1932. Vyslovalo o něm tezi, že krize střední a jihovýchodní Evropy může být vyřešena pouze v rámci širšího hospodářského celku, do něhož by podle jeho názoru měly být začleněny i státy s pasivní zemědělskou bilancí. Dále poukázalo na to, že nejnaléhavější pomoc potřebují Rakousko a Maďarsko. Německá argumentace směřovala k závěru, že o celé záležitosti se nejdříve musí poradit velmoci.²⁸

Německo se v této fázi jednání tvářilo jako stát, který chápe naléhavost pomoci státům střední a jihovýchodní Evropy, a který je odhodlán přispět sám na pomoc všemi svými silami. Skutečným cílem německé politiky bylo celou akci torpedovat anebo eliminovat její politický obsah, tj. oslabit postavení Malé dohody v tomto seskupení. Proto od samotného začátku diskusí poukazovala na to, že prioritní pomoc potřebují Rakousko a Maďarsko, a Československo bylo naopak označováno za stát, který by měl svým sousedům a spojencům účinně pomáhat.

Při diplomatických sondážích německá republika argumentovala tím, že sblížení pěti podunajských států nemůže vyřešit jejich problémy, a že francouzská účast na sanaci hospodářství a zvláště financí podunajských států nepřinese žádný úspěch, protože francouzské bankovní kruhy zaujímaly velmi neochotné stanovisko k dalšímu finančnímu angažmá ve střední a jihovýchodní Evropě.²⁹

²⁶ DZtA, Postupim, AA Nr. 43002, Bl. 1–2; instrukce z 21. 1. 1932.

²⁷ Tamtéž, Bl. 30–31; instrukce ze 4. března 1932.

²⁸ Zahraniční politika 1932, str. 350–351.

²⁹ DZtA, Postupim, AA Nr. 43005, Bl. 148–151; memorandum z 30. dubna 1932.

Německá politika doufala, že pro své odmítavé stanovisko k plánu A. Tardieua získá Anglii. Počítala s averzí, která v anglických politických kruzích vládla vůči francouzské hegemoniální politice a argumentovala tím, že realizace plánu A. Tardieua by poškodila německý obchod a oslabil by možnosti německého hospodářství při splácení anglických úvěrů. Této argumentace používaly německé kruhy i v USA. Také v Itálii viděla celkem právem svého potenciálního spojence. Kromě společné averze vůči postavení Francie tu byl shodný zájem o podporu Rakouska a Maďarska. Sblížení s Itálií bylo možné i po taktické stránce, protože italské vládní kruhy též odmítaly názor o užitečnosti pěti podunajských států.³⁰ Německá politika si přitom byla vědoma rozporů, které by se ve vztahu k Itálii mohly vyhrotit a již v dřívějším období se vyhýbala kritice systému preferenčních smluv typu Brocchi, ačkoliv ho pokládala pro své zájmy za nevýhodný.

Pokud se týká německé politiky, francouzské vládní kruhy nemohly být jejím odmítavým stanoviskem překvapeny. Naproti tomu neočekávaly změny, které nastaly v anglické politice. Britská vláda při diskusích o situaci ve střední a jihovýchodní Evropě prosazovala vytvoření středoevropské celní unie, která by odpovídala jak naléhavým potřebám anglické úvěrové politiky, tak tradičnímu pohledu anglických vládnoucích kruhů, které považovaly nástupnické státy za velmi neadekvátní náhražku za bývalý rakousko-uherský stát.

Bezprostředním podnětem pro anglickou akci byly prostředky, které anglické banky obětovaly při záchraně rakouských bank v r. 1931 a jmenovitě při sanaci Credit-Anstaltu. Proto anglické vládní kruhy samy naléhaly na Rakousko, aby spolupracovalo se svými sousedy a hodlaly předložit svůj plán středoevropské celní unie evropské komisi Společnosti národů.³¹ Anglické vládní kruhy dávaly přednost celní unii, protože v ní spatřovaly záruku pro uvolnění zamrzlých úvěrů a půjček. Na preferenční režim pohlížely skepticky, protože podle jejich názoru tyto záruky neposkytoval a mohl ohrozit anglický vývoz do střední a jihovýchodní Evropy. Kromě toho bylo třeba brát v úvahu stanoviska britských dominií, která měla prvořadý zájem o volný vývoz svých zemědělských přebytků do všech států Evropy.

Přes tyto výhrady se zpočátku zdálo, že anglická politika přijme plán A. Tardieua jako předpoklad pro finanční sanaci střední a jihovýchodní Evropy. Dokonce i guvernér Bank of England Montagu Norman vyslovil svůj souhlas s myšlenkou garantovaných mezinárodních úvěrů.³² Stanovisko anglických vládních kruhů však nebylo jednotné. Již od samotného začátku se proti plánu A. Tardieua stavěl Bord of Trade, který preferenční režim důrazně odmítal.³³ Anglický ministr zahraničních věcí J. Simon však se podílel na vypracování memoranda francouzské vlády: Rakouskému vyslanci řekl, že Anglie půjde v otázce preferencí tak daleko, jak to jen

³⁰ Tamtéž, Bl. 34; zpráva ze 17. března 1932.

³¹ Tamtéž, Nr. 43002, Bl. 35; telegram Neuratha (Londýn) z 26. ledna 1932.

³² Tamtéž, Nr. 43004, Bl. 87.

³³ Tamtéž, Nr. 43004, Bl. 83–84; zpráva londýnského zastupitelství o rozmluvě s Vansittartem z 10. března 1932.

připustí zájmy jejích dominií, které budou prezentovány na připravené konferenci v Ottawě.³⁴ Simon dal zároveň najevo, že se mu nelíbí agilita A. Tardieua, který, jak tvrdil, zavléká hospodářské otázky do „velké politiky“.³⁵

Anglický zahraniční ministr však jednal s francouzskými politiky, ačkoliv neměl dostatečně krytá záda ve své vlastní vládě. Svědčí o tom zpráva Š. Osuského z 18. března 1932, podle níž anglická vláda neschválila výsledky jednání ministra J. Simona. Lvi podíl na tomto obratu měl ministerský předseda MacDonald. Ministerská rada se prý rozhodla odložit své stanovisko až po poradě s dominií. Její zájem byl upřen na osud anglického kapitálu v Maďarsku a Rakousku.³⁶

Tato náhlá změna kursu se projevila i v postoji k faktickým směrníci obsaženým v memorandu francouzské vlády. Anglická vláda zaujala odmítavý postoj k návrhu, aby se nejdříve sešli zástupci pěti podunajských států, protože by to byla zbytečná ztráta času. Velmocí by tak jako tak musely plán projednat a schválit. Anglická vláda proto doporučila, aby se nejdříve konala schůzka velmocí a teprve potom aby se pět podunajských států pokusilo o dohodu. Jejím základem měl být systém multilaterálních preferencí sousedních států ve prospěch Maďarska a Rakouska. Dalším krokem – podle anglického doporučení – mělo být desetiprocentní snížení celních sazeb mezi podunajskými státy. Teprve pak by se podle anglického názoru mělo dále zahájit vlastní jednání podunajských států.³⁷

Anglický konkrétní návrh formulovali vládní experti. Součástí tohoto návrhu byl požadavek, aby Československo poskytlo preferenci pro maďarskou pšenici buďto ve formě celní nebo kontingentů. Pokud se týká Jugoslávie a Rumunska, měly si najít jiné odbytiště. Preference pro maďarskou pšenici měla dále poskytnout Francie, Německo a Itálie. Anglická vláda zároveň oznámila, že neposkytne záruku na mezinárodní půjčku pro podunajské státy, a navrhla, aby finanční záruky Rakousku poskytla Francie.³⁸ Angličtí experti doporučovali, aby preference pro maďarskou pšenici byly poskytnuty bez reciprocity.

Návrh anglických expertů byl velmi neomalený. Šlo o záchranu anglického kapitálu v Maďarsku a Rakousku. Anglie samotná nebyla ochotna hnout prstem, ale žádala oběti od všech ostatních. Od sousedů podunajských států, mezi něž zahrnula i Československo, chtěla poskytnouti preferenci pro maďarskou pšenici bez nároku na reciprocitu. Od ostatních států v čele s Francií žádala, aby finančně sanovaly střední a jihovýchodní Evropu, a to především Maďarsko a Rakousko, přičemž výslovně prohlášovala, že pro tento účel není ochotna dát ani peníze ani státní záruku. Pokud se týká preferencí, Anglie byla ochotna zamhouřit oči nad multilaterálními preferencemi, které by „sousední státy“ poskytly podunajskému bloku, ale sama preference odmítla. Základem politické koncepce Anglie bylo naprosté odmítání participace států střední a jiho-

³⁴ Tamtéž, Bl. 227–228; telegram londýnského zastupitelství z 15. března 1932.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ AFMZV, PZ Paříž 1932, č. 93.

³⁷ AFMZV, Telegramy došlé 1932, č. 100 z 23. března 1932.

³⁸ AFMZV, Telegramy došlé 1932, č. 106 z 25. března 1932.

východní Evropy na jednání o jejich osudu. Vše měly rozhodnout velmoci, jejichž závěry pak mohly podunajské státy projednávat.

Zatímco z francouzského hlediska byla změna anglického postoje nepřijemným překvapením, s výhradami Itálie se předem počítalo. Italský zájem o záležitosti střední a jihovýchodní Evropy se datoval od dvacátých let a vyplýval nejen ze sousedství Itálie se státy střední a jihovýchodní Evropy, ale i ze zahraničněpolitických ambicí italského fašismu a z hospodářského zájmu o trhy střední a jihovýchodní Evropy. Italský podíl na obchodu podunajských států v r. 1934 činil u vývozu 15,3 % a u dovozu 9,5 %.³⁹ Hlavním partnerem Itálie byla Jugoslávie a Maďarsko. Zatímco německé preferenční smlouvy, uzavřené koncem léta 1931, vyvolávaly vlny protestu a kritiky, italské vládní kruhy poskytovaly Maďarsku a Rakousku již od května r. 1931 utajené preference ve formě dopravních a úvěrových úlev.

Zpráva o anglické koncepci celní unie středoevropských států vyvolala mezi italskými vládními kruhy nepokoj. Italská diplomacie namítala, že uskutečnění tohoto plánu by ji zbavilo politického vlivu na Balkáně a poškodilo by ji i hospodářsky. Proti anglickému návrhu na uskutečnění středoevropské celní unie byl vytyčen italský návrh na uskutečnění celní unie mezi Rakouskem, Maďarskem a Itálií, který se stal předmětem jednání mezi B. Mussolinim a Bethlenem začátkem února 1932.⁴⁰ Toto jednání bylo polemikou s anglickým návrhem. Praktický výsledek však nemělo.

Když se objevil plán A. Tardieua, italská vláda okamžitě reagovala memorandem ze 7. března 1932.⁴¹ Zdůraznila v něm, že pomoc by mělo prioritně dostat Rakousko a Maďarsko. Italské memorandum dále uvedlo, že existuje dvoji možný přístup k řešení celé otázky: rychlé, okamžité řešení anebo postupná náprava situace pomocí bilaterálních dohod, směřujících k vytčenému cíli. Italská vláda, zdůrazňuje se v memorandu, dává přednost druhé variantě, kterou realizuje (miněny byly únorové preferenční smlouvy). Závěrem memoranda italská vláda doporučila, aby se co nejdříve konala porada velmocí, jejíž výsledek může přinést reálné a účinné řešení.

Italské memorandum bylo faktickým odmítnutím plánu A. Tardieua. Italské vládní kruhy se obávaly toho, že tento plán zavleče Maďarsko a Rakousko do sféry maloobchodového seskupení. Italský ministr zahraničních věcí Grandi prohlásil, že na něčem takovém se Itálie nikdy podílet nebude. Grandi též odmítal preference a argumentoval tím, že Itálie neobětuje preferencím pro podunajské státy 90 % svého zámořského vývozu. Proto — zdůrazňoval postup Itálie — jde cestou obchodněpolitických smluv typu Brocchi, které nevyvolávají potíže jako dohody otevřené preferenčního typu. Grandi nakonec poznamenal, že italský postoj je shodný s německým, zato v hospodářské oblasti se stanoviska obou států rozcházejí.⁴²

³⁹ Cit. práce S. N. Prokopoviče, str. 15.

⁴⁰ DZtA, Postupim, AA Nr. 43002, Bl. 109—110; záznam ze 4. února 1932.

⁴¹ Zahraniční politika 1932, str. 267—268.

⁴² DZtA, Postupim, AA Nr. 43005, Bl. 34; zpráva ze 17. března 1932.

Stanovisko italské vlády bylo tečkou nad „i“. Všechny tři velmoci, které měly o úspěchu či neúspěchu plánu A. Tardieua rozhodnout, se shodly na tom, že je třeba změnit postup, a že nejdříve by se měly poradit samy mezi sebou a že teprve potom by měly mezi sebou jednat podunajské státy.

3. MAĎARSKÁ POLITIKA A PLÁN TARDIEUA

Protože postoj všech maďarských vládních kruhů k plánu A. Tardieua byl do značné míry závislý na maďarsko-československých vztazích, bude třeba stručně shrnout situaci, která se v této oblasti v kritickou dobu příprav a průběhu jednání o plánu A. Tardieua vytvořila.

Vztahy mezi Maďarskem a Československem se roku 1930 dostaly do velmi vážné situace. Politické konflikty, jejichž hnacím motorem byly revizionistické kampaně maďarských vládnoucích kruhů, byly umocněny zahájením celní války mezi oběma zeměmi dne 15. prosince 1930.^{42a} Hospodářské jednání mezi vládami obou států, které probíhalo na jaře 1931, ukázalo, že obě strany pokládají celní válku za negativní jev, ale že překážky na cestě k dohodě jsou příliš velké než aby bylo možné je v daném okamžiku překonat.

Francouzské vládní kruhy zasahovaly do průběhu československo-maďarského konfliktu na jaře 1931. Pokoušely se přimět československou vládu, aby se s maďarskou vládou dohodla. Argumentovaly tím, že taková dohoda je nezbytným předpokladem pro hospodářské sblížení středoevropských států, které by bylo protiváhou německých politických a hospodářských projektů.⁴³

Francouzské zásahy do maďarsko-československých vztahů měly i hospodářský podtext.^{43a} Francouzské vládní i finanční kruhy se nemalou měrou angažovaly v maďarském hospodářství a na jaře 1931 se rozhodly, že poskytnou maďarské ekonomice pomoc. Maďarské hospodářství potřebovalo takovou pomoc velmi naléhavě v důsledku neobyčejně rozsáhlého zadlužení v cizině. Celkové zadlužení Maďarska v cizině činilo r. 1931 4,094 miliardy pengő, tj. cca 2/3 minimální výše celkového rakousko-uherského dluhu. Většina maďarských závazků měla povahu krátkodobých a středních úvěrů.⁴⁴ Československé finanční pohledávky v Maďarsku činily 256,5 mil. Kč, z toho bylo za 68,2 mil. státem zaručených půjček.⁴⁵

Francouzská pomoc se projevila tím, že maďarský stát dostal půjčku ve výši 5 miliónů liber na emisi státních pokladních poukázek. Půjčku

^{42a} Podrobněji viz studii M. Romportlové a Z. Sládka, *Obchodně politické vztahy a výměna zboží mezi ČSR a Maďarskem v letech 1927 až 1935*. Sborník prací filosofické fakulty brněnské university C 21–22, 1975, str. 80–81.

⁴³ *Tamtéž*, str. 83.

^{43a} K problematice srov. V. Bystrický, *Le plan Tardien sur la structure économique des pays danubiens en 1932 et la Tchécoslovaquie*, *Studia historica slovaci* 8, 1975, 73–109.

⁴⁴ *Hungary. Chronology of political and economic events in the Danube basin*. Paris 1938, str. 69.

⁴⁵ Lidové noviny, 6. listopadu 1931.

organizoval známý francouzský ústav Union parisienne společně se švýcarským, italským a holandským kapitálem. Maďarské banky se na této půjčce podílely 1,5 miliónem liber.

Francouzská půjčka bylo krátkodobá a byla poskytnuta z podnětu francouzského ministerstva zahraničních věcí. Hlavním cílem půjček tohoto typu – kromě politických zřetelů – byla podpora vývozu francouzských průmyslových výrobků.

Několik dní po uzavření dohody o této půjčce padla Bethlenova vláda a novým ministerským předsedou se stal hrabě Károlyi. I když bylo veřejným tajemstvím, že hrabě Bethlen je i nadále kormidelníkem maďarské politiky, bylo možné předpokládat, že dojde ke korekturám zahraničněpolitického kursu Maďarska.

Zpočátku se zdálo, že nástup nové maďarské vlády příznivě ovlivní československo-maďarské vztahy. Hospodářská jednání mezi ČSR a Maďarskem v Lillafüredu byla uzavřena dne 12. září 1931 kompenzační dohoda o výměně československého dříví za maďarské bagouny. Tato dohoda překlenula bezesmluvní vztahy, trvajících od konce roku 1930, a omezila důsledky celní války mezi oběma zeměmi.⁴⁶

Jednání o obnove obchodní smlouvy, které v této době zároveň probíhalo, však ukázalo, že mezi stanovisky obou vlád zeje velká propast, a že obnovení obchodní smlouvy není možné.⁴⁷ Otevřená zůstala především otázka devizových plateb, která byla v rámci kompenzační dohody řešena tím, že se v této oblasti přešlo na clearingový systém. Kompenzační transakce vyhovovala poměrně úzké skupině hospodářských interesentů na obou stranách. Potvrdila to mj. zpráva o vytvoření československo-maďarského dřevařského syndikátu pro palivové dříví, který kompenzační akci prováděl.⁴⁸ Na československé straně to byly především agrární kruhy, které kompenzační dohodu prosazovaly a prováděly.

Československo-maďarská kompenzační dohoda mohla být v nejlepším případě pokládána za vlašťovku, která jaro nedělá. Přesto je symptomatické, že se téměř v zápětí objevil na scéně prof. Elemér Hantos, maďarský národohospodář a dlouholetý propagátor středoevropského sblížení.^{48a} Na podzim r. 1931 podnikl propagační cestu po Německu, Itálii a Francii a Československu. Zvláště československé finanční kruhy sledovaly jeho činnost se značnou nedůvěrou. Guvernér Národní banky V. Pospíšil prohlásil při diskusí na vedení Národní banky, že v pozadí Hantosovy akce jsou německé židovské kruhy v Brně.⁴⁹

Tyto názory však jsou podle našeho názoru neopodstatněné. Hantos se politicky vůbec neprojevoval a jeho argumenty pro hospodářskou spolu-

⁴⁶ Zahraniční politika 1931, str. 988.

⁴⁷ Lidové noviny 31. října 1931.

⁴⁸ AFMZV, IV. sekce, krab. č. 935, sl. 2, č. 134180; sdělení československého vyslanectví v Budapešti maďarskému ministerstvu zahraničních věcí ze dne 24. října 1931.

^{48a} Prof. E. Hantos byl v posledních letech první světové války generálním ředitelem Maďarské spořitelny v Pešti s titulem státního tajemníka. Byl znám svými důvěrnými styky s tehdejšími ministerským předsedou Tiszou. Jeho evropské sblížovací akce se opíraly o Středoevropskou hospodářskou společnost, která vznikla r. 1925 ve Vídni s podporou vídeňských obchodních a bankovních kruhů.

⁴⁹ ASB, NBC, V, 39–40; užší výbor dne 15. října 1931.

práci střeoevropských států byly výlučně hospodářské povahy. Jeho ná- zory však odpovídaly zájmům maďarských agrárních kruhů, které hledaly východisko z těžké situace maďarského zemědělství, které po nezdaru německo-rakouské celní unie na jedné straně a plánu Briand-Ponceta na straně druhé dospěly k názoru, že cestu k vývozu by jim mohlo otevřít hospodářské sblížení střeoevropských států, zvláště když jejich styky s Německem a Itálií komplikoval stupňující se agrární protekcionismus. S Hantosovými záměry sympatizovaly i monarchistické kruhy, které v prvním cíli Hantosova programu – v maďarsko-rakouské celní unii – spatřovaly počátek obnovy staré rakousko-uherské monarchie.⁵⁰ Za další cíl střeoevropské hospodářské výstavby pak Hantos považoval dohodu Maďarska a Rakouska s Československem.

Na první pohled se zdálo, že Hantosova iniciativa získala podporu oficiál- ních vládních kruhů. Nový maďarský ministerský předseda hrabě Károlyi prohlásil ve sněmovně, že další sblížování mezi Maďarskem a Českosloven- skem by mohlo být usnadněno uzavřením obchodní smlouvy mezi oběma státy.⁵¹ Pro sblížení mezi Československem, Maďarskem a Rakouskem se v tomto okamžiku vyslovil i maďarský ministr honvédů Gömbös, o jehož výrazně nacionalistickém, revizionistickém a profaštickém kursu nebylo nejmenších pochyb. Podle zprávy československého vyslanectví v Buda- pešti ze dne 19. října 1931 Gömbös řekl československému vojenskému atašé pplk. Heřmanovi: „Doufám, že se nyní poměry mezi námi zlepší. Společný postup Maďarska, Rakouska a Československa jest přirozené danou věcí. Jest nutno vyřešiti hospodářský problém.“⁵² Československé vyslanectví v Budapešti pak hlásilo, že začaly kontakty s maďarskými politiky, kteří se dříve obávali vstoupit na půdu legace ze strachu, aby nebyli označeni za zrádce. Objevovaly se zmínky o možnosti celní unie mezi Maďarskem a Československem.⁵³

Československá politika na tyto příznivé zprávy okamžitě reagovala. E. Beneš prohlásil v zahraničním výboru, že jednání s Maďarskem „... by mohla být východiskem našeho dobrého poměru pro budoucnost“. Po- znamenal, že je povinností Československa podati ruku ke spolupráci v tak těžké době.⁵⁴ V dalším svém exposé ve sněmovně dne 31. října 1931 E. Beneš řekl, že je třeba ve střední Evropě učinit pořádek tím, že „... se s Maďary dohodneme, respektive že se dohodnou Maďari se svými sou- sedy“.⁵⁵

E. Hantos mezitím kul železo, dokud bylo žhavé. Navštívil Berlín, kde prolašoval, že neúčast Německa na střeoevropském hospodářském

⁵⁰ Lidové noviny, 24. listopadu 1931.

⁵¹ Lidové noviny, 4. listopadu 1931.

⁵² AFMZV, PZ Budapešť 1931, č. 92.

⁵³ Tamtéž, č. 93.

⁵⁴ Lidové noviny, 21. října 1931.

⁵⁵ Lidové noviny, 1. listopadu 1931; podle pozdější zprávy československého vy- slanectví v Budapešti prezident ČSR T. G. Masaryk prohlásil, že československé vládní kruhy by byly ochotny k teritoriálním ústupkům vůči Maďarsku, kdyby tam přišla k moci skutečně demokratická vláda, a že je nutné jednat ihned, protože lze počítat s tím, že po vítězství Hitlera v Německu se Gömbös určitě přikloní k ostře revizionistickému kursu.

AFMZV, PZ Budapešť 1931, č. 96.

sblížení nevylučuje kooperaci tohoto svazku s Německem. Zároveň dodal, že francouzské vládní kruhy nemají námitky proti rakousko-maďarské unii, a že pouze Československo se staví proti a „chce být u toho“. Tuto alternativu však označoval za obtížnou z politických důvodů.⁵⁶

Z podkladů, které máme k dispozici, zatím není jasné, kdy se maďarské vládní kruhy dověděly o odmítavém stanovisku E. Beneše k maďarskému plánu celní unie s Rakouskem. V každém případě je jisté, že maďarské ministerstvo zahraničních věcí bylo o tom informováno již v polovině listopadu 1931. Svědčí o tom zpráva německého zastupitelství v Budapešti ze dne 17. listopadu 1931, ve které bylo mj. řečeno, že ministr zahraničních věcí Walkó byl o věci informován, neskrýval se svými výhradami, ale zároveň dal najevo, že v případě dalšího zhoršení hospodářské situace bude Maďarsko nuceno své politické a hospodářské podmínky revidovat.⁵⁷

Koncem listopadu 1931 se přesto ve Vídni konaly porady o rakousko-maďarské unii, kterých se zúčastnili bývalý maďarský ministr zahraničí a vládní poslanec R. Gratz, E. Hantos a z rakouské strany dokonce ministr Dolfuss.⁵⁸ Tato porada neměla žádné praktické důsledky a zdá se, že měla spíš propagandistickou funkci.

Mezitím, ještě dříve než do Budapešti přišly zprávy o odmítavém postoji Prahy k maďarsko-rakouské celní unii, maďarské vládní kruhy začaly od začátku listopadu 1931 dávat najevo, že o sblížení s Československem nemají zájem. Československé vyslanectví hlásilo, že ministerský předseda hrabě Károlyi nereagoval ve svém parlamentním exposé na Benešovy zmínky o sblížení s Maďarskem, a že vládní listy potlačují každou zmínku o prospěšnosti československo-maďarského sblížení.⁵⁹ Ministr zahraničních věcí Walkó oficiálně prohlásil, že maďarská vláda nemá o sblížení s Československem zájem. Domníváme se, že tato změna maďarského stanoviska byla výsledkem nátlaku hraběte Bethlena, který, jak ještě uvádíme, hledal spásu Maďarska v Itálii.

V této situaci E. Beneš pokládal za nutné své stanovisko k středoevropskému sblížení precizovat. Ve své rozmluvě s R. Gratzem řekl, že Československo nepřijme žádnou formuli politické a hospodářské integrace a zvláště že nepřijme nic, co by ohrozilo Malou dohodu. Dále zdůraznil, že Československo si přeje spolupráci s Maďarskem na preferenční bázi, ve formě obchodních smluv. Podotkl, že v takovém případě by musely přestat maďarské propagandistické kampaně. Na závěr prohlásil, že Československo nic nežádá, nevyvíjí žádnou iniciativu a že nic neučiní bez dohody s Jugoslávií a Rumunskem.⁶⁰

Podle zprávy, kterou získalo německé zastupitelství v Budapešti, E. Beneš řekl R. Gratzovi, že Československo nestrpí rakousko-maďarskou celní unii, a že to nedovolí ani Francie, protože by to mohlo otevřít cestu pro anšlus. Beneš k tomu dodal, že jeho záměrem je hospodářská spolupráce Maďarska, Rakouska a ČSR spolu s Jugoslávií a Rumunskem. Vý-

⁵⁶ DZtA, Postupim, AA Nr. 42998, Bl. 11.

⁵⁷ Tamtéž, Nr. 43000, Bl. 38–43.

⁵⁸ Lidové noviny, 22. listopadu 1931.

⁵⁹ AFMZV, PZ Budapešť 1931, č. 111.

⁶⁰ AFMZV, Telegramy odeslané 1931, č. 712–717; telegram z 25. prosince 1931; též PZ Budapešť 1931, č. 121.

znamně dodal, že Československo je po hospodářské stránce zdravé a že může čekat. On i T. G. Masaryk měli dříve za to, že by bylo možné přistoupit vůči Maďarsku na ústupky, ale že nyní to nepokládají za možné. Sblížení mezi Maďarskem a Itálií Beneš nepokládal za překážku, protože prý tak jako tak počítá s tím, že se k realizaci středoevropské spolupráce musí dojít jen se souhlasem Berlína, Říma a Paříže.⁶¹

R. Gratz uveřejnil článek o československém stanovisku v listu Pester Lloyd, ale maďarské vládní kruhy zaujaly k Benešově sondáži odmítavé stanovisko. Ministr zahraničních věcí Walkó zdůrazňoval, že nejdříve by se musely vyřešit politické rozpory⁶² a bývalý premier Bethlen ve svém vánočním projevu dokonce naznačil sblížení mezi Československem a Maďarskem za sňatek ohně s vodou.⁶³

Bethlen zahájil svým projevem politické tažení, jehož cílem byla celní unie mezi Maďarskem a Itálií.⁶⁴ Tento kurs maďarskou politiku značně ovlivnil. Celní unie mezi Maďarskem a Itálií sice dosaženo nebylo, zato však byla v únoru 1932 podepsána další dohoda preferenčního typu podle vzoru tzv. Brocchiho smluv.

Manévrování maďarské politiky bylo do značné míry ovlivněno těžkou situací maďarského hospodářství. Zvláště agrární kruhy hledaly usilovně co nejrychlejší východisko z odbytové krize. V prosinci 1931 vláda vyhlásila moratorium na služby pro zahraniční dluhy.⁶⁵ Německý zastupitelský úřad v Paříži označil po rozmluvě s maďarským zástupcem hospodářskou situaci v Maďarsku za bezútěšnou a vyvodil z toho závěr, že Maďarsko si nemůže dovolit uzavírat se podunajským projektům. Zároveň poznamenal, že vyhlídky na toto řešení nejsou valné, protože jednání s Československem se nehýbá kupředu.⁶⁶ Maďarský vyslanec v Berlíně řekl, že situace v zemi je zoufalá a připustil, že na venkově jsou nepokoje v důsledku daňových rekvizic.⁶⁷ Německá diplomacie z toho vyvodila závěr, že ze situace bude těžit E. Beneš, kterému stačí zaujmout vyčkávací stanovisko.

Patrně byly uvedené důvody, které vedly k tomu, že ani R. Gratz ani E. Hantos neustali ve svých sondážích. R. Gratz navštívil Bělehrad. Německý zastupitelský úřad vypracoval o této návštěvě podrobnou zprávu, v níž — celkem opodstatněně — připsal Gratzovu návštěvu na konto úspěchů francouzské politické koncepce. Konstatoval, že Francie se snaží zabránit obnově nezávislého silného centra v Evropě, čímž měl zřejmě na mysli německé pokusy, a že se naopak snaží vybudovat svazek pod francouzským politickým a hospodářským vedením. Za slabinu francouzských pokusů označil to, že sledují příliš mnoho zajců najednou ale podotkl, že Německo nemá sílu, zatímco Francie má peníze. K možnosti podunajské spolupráce zaujal zastupitelský úřad skeptické stanovisko, protože jugoslávské kruhy prý se obávají německé převahy v připravova-

⁶¹ DZtA Postupim, AA Nr. 43001, Bl. 110—119, z 28. listopadu 1931.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Zahraniční politika 1931, str. 41.

⁶⁴ DZtA, Postupim, AA Nr. 43002, Bl. 39—41.

⁶⁵ Cit. sborník Hungary..., str. 48.

⁶⁶ DZtA Postupim, AA Nr. 43002, Bl. 179, zpráva z 16. února 1932.

⁶⁷ Tamtéž, Bl. 82—84.

ném bloku a po hospodářské stránce prý mohou očekávat konflikty mezi průmysly jednotlivých států a československými agrárníky.⁶⁸

E. Hantos vystoupil v únoru 1932 na brněnském zasedání Společnosti pro Středoevropskou spolupráci. Prohlásil, že příčinou potíží středoevropského hospodářství je celní protekcionismus a doporučil spolupráci nástupnických států na preferenčním základě. Řekl, že nedoporučuje velkou a jednorázovou integrační akci, a že středoevropské společenství by se neuzavíralo spolupráci se žádnou z ostatních zemí. Navrhl, aby se k řešení těchto otázek sešla konference podunajských států.⁶⁹

E. Beneš tuto iniciativu odmítl, patrně proto, že mezitím probíhaly přípravy k vyhlášení plánu A. Tardieua. Maďarsko zaujalo k tomuto plánu nevyhraněné stanovisko. Maďarský ministr zahraničních věcí Walkó mluvil dne 15. března 1932 s A. Tardieuem a R. Coulondrem. Projevil ochotu k jednání o plánu, ale upozorňoval na to, že plánované společenství nebude s to absorbovat polovinu maďarského zemědělského vývozu a že hlavním odběratelem Maďarska je Německo a Itálie.⁷⁰ Patrně v těchto týdnech prohlásil v maďarském zastupitelském sboru, že Maďarsko je pro plán A. Tardieua.⁷¹

Když se ukázalo, že plán A. Tardieua ztroskotál, maďarské vládnoucí kruhy si oddechly. Zároveň si však nebyly jisty tím, zda neztratily šanci na pomoc při sanaci svého hospodářství. Ministr zahraničních věcí Walkó dokonce vyčítal Berlínu, že plán A. Tardieua znemožnil.⁷² Postupně však maďarské vládnoucí kruhy dospěly k závěru, že ztroskotání plánu A. Tardieua odpovídá jejich zájmům. Walkó prohlásil, že podunajská spolupráce by Maďarsku tak jako tak nebyla k ničemu, protože Maďarsko si musí zajistit nejen vývoz obilnin, ale i dobytka a masných výrobků a že z tohoto hlediska je pro něj prioritní švýcarský a francouzský trh.⁷³ Několik dní poté kategoricky odsoudil Flandinův program.⁷⁴

Maďarský postoj k plánu A. Tardieua byl tedy vysloveně utilitaristický. Vládnoucí kruhy si byly vědomy úskalí, které bylo s plánem středoevropského sblížení ve francouzské koncepci spojeno. Maďarská hospodářská situace naproti tomu plodila ostré sociální konflikty. Maďarské vládnoucí kruhy se zřejmě nechtěly připravit o výhody, které realizace plánu A. Tardieua mohla přinést. Proto – na rozdíl od maďarského stanoviska k předchozím sondážím E. Beneše – nezaujímalý k plánu A. Tardieua odmítavý postoj. Když se však ukázalo, že francouzská politika není s to plán A. Tardieua realizovat, se ulehčením se od něj distancovaly.

Z tohoto hlediska posuzovaly i vztahy k Československu. Revizionismus byl stálým komponentem vztahu Maďarska k Československu. Hospodářská jednání, která v této době mezi oběma státy probíhala, byla do značné

⁶⁸ DZtA Postupim, AA Nr. 43001, BBl. 140–147.

⁶⁹ Tamtéž, AA Nr. 43003, Bl. 12–13; AFMZV, IV. sekce, krab. č. 680., sl. 1, č. 37970.

⁷⁰ DZtA, Postupim, AA Nr. 43004, Bl. 233–234.

⁷¹ Cit. práce V. Bystrického a L. Deáka, str. 76–77.

⁷² DZtA, Postupim, AA Nr. 43009, Bl. 109–110; zpráva budapeštského zastupitelského úřadu z 13. dubna 1932; tamtéž Nr. 43010, Bl. 111–117; zpráva z 16. dubna 1932.

⁷³ Tamtéž, Nr. 43010, Bl. 54.

⁷⁴ Tamtéž, Bl. 320; zpráva z 3. května 1932.

míry nezávislá na proměnách politické situace. Je příznačné, že právě v březnu 1932 se v Praze uskutečnila další fáze jednání o hospodářských vztazích mezi ČSR a Maďarskem, která nevedla k obnově obchodní smlouvy, a jejichž jediným pozitivním výsledkem byly modifikace kompenzační dohody z 12. září 1931.

Maďarský postoj k plánu A. Tardieua v průběhu březnových týdnů 1932 byl též patrně ovlivněn tím, že právě v této době probíhala jednání s francouzskými a švýcarskými věřiteli o tzv. Standstill-agreement, která byla již předtím podepsána s britskými věřiteli.⁷⁵

4. ČESKOSLOVENSKÁ POLITIKA A OSUD PLÁNU A. TARDIEUA

Bylo už řečeno, že československá politika se na vzniku plánu A. Tardieua podílela. Je ovšem třeba dodat, že tento podíl se týkal především politické stránky věci. Československým vládním kruhům velmi vyhovovalo to, že se na přípravě plánu A. Tardieua podílela i anglická diplomacie a že tak zdánlivě vznikaly maximálně příznivé podmínky před mezinárodní konferencí, na níž se muselo počítat s odporem Německa a s výhradami Itálie. Víse středoevropského hospodářského sblížení, jehož hlavní silou měla být Malá dohoda, a to pod patronací Anglie a Francie, byla neobyčejně slibná a byla podporována i autoritativními hlasy Paříže, jež československý tisk ochotně přetiskoval.⁷⁶

Méně příjemně zněly zprávy o hospodářských záměrech, spjatých s plánem A. Tardieua. V jeho pozadí stál — jak již bylo řečeno — P. Flandin se svým programem středoevropské celní a měnové unie jako záruky pro likviditu a výnosnost investovaných kapitálů. Bylo zřejmé, že tento program mohl narazit uvnitř ČSR a oficiální politika se proto tvářila, jakoby se nic nedělo, co by dosavadní představu o povaze nastávajících porad rušilo.

E. Beneš si zřejmě byl vědom úskalí plánu A. Tardieua, zejména ve vztahu k Německu. Jeho parlamentní exposé, přednesené dne 23. března 1932, bylo proto kombinací dvou, poněkud protichůdných tezí. Na jedné straně dával najevo, že připravovaný plán má zajistit mezinárodní postavení Československa a jeho spojenců před německou hrozbou. Na druhé straně naznačoval, že Československo nehodlá Německo ze středoevropského života vylučovat. Výslovně prohlásil, že Československo se plánu nezúčastní, pokud se velmoci na kladném stanovisku k plánu A. Tardieua nesjednotí.⁷⁷ Beneš byl na svou ekvilibristiku hrdý a ve svém telegramu do Paříže ze dne 24. března 1932 vyjádřil svou spokojenost nad tím, že Berlín „spolkl“ odmítnutí Mitteleuropu a chytil se jiných pasáží jeho projevu. Ve skutečnosti německá vláda ani na okamžik se nedala nalákat

⁷⁵ Zahraniční politika 1932, str. 314.

⁷⁶ Otiskoval je především oficiální list Prager Presse.

⁷⁷ E. Beneš, *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha 1934, str. 637–638.

Benešovými argumenty a o protiněmeckém jádru plánu A. Tardieua vůbec nezapochybovala.⁷⁸

Je zajímavé, že právě v této době považoval prezident ČSR T. G. Masaryk za nutné vyjádřit mnohem výrazněji a přesvědčivěji dilemma československé politiky v interview, který poskytl zpravodaji londýnského listu Spectator. Mj. v něm řekl: „Obávám se, že v zájmu Evropy nelze hned v prvopočátku (měl na mysli realizaci plánu A. Tardieua – pozn. aut.) pomýšlet na spolek, ve kterém byla některá velmoc... upřímně řečeno, obáváme se soutěže Německa, velkého státu o více než 60 mil. obyvatelů. A báli bychom se německé nadvlády, kdyby Německo bylo hned na počátku pojato do tohoto uspořádání“. V další části interview, která byla v českém tisku otištěna až později, poukázal na to, že Československu záleží na přátelském poměru k Německu a že by pro něj bylo nejvýhodnějším řešením, kdyby se uskutečnila franko-německá spolupráce za asistence Anglie a Itálie.⁷⁹

Československá politika se tímto způsobem snažila zapůsobit na anglické veřejné mínění a informovat je o výhodnosti plánu A. Tardieua. Změny, které do celkové koncepce vnesl MacDonald, vedly E. Beneše k tomu, že okamžitě reagoval okamžitými protinávrhy. V principu souhlasil s tím, aby se nejdříve konala porada velmocí, a též vyslovil souhlas s návrhem, aby si podunajské státy poskytovaly preference ve výši 10 0/0. To, co ovšem akceptovat nemohl, byla diferenciace mezi členy předpokládaného společenství, a to podle anglických finančních zájmů. Poukazoval na to, že zvýhodňování Maďarska a zejména Rakouska vyvolá odpor a že Československo nemůže dát výhody Maďarsku, které by nemohlo dát Rumunsku a Jugoslávii. Nejdříve by se podle něho muselo uvažovat, jak v takovém případě hájit zájmy československých agrárníků. Navrhl, aby velmocí jednaly 1. o principu 10 0/0 preferencí, 2. o finančním plánu eventuálně o půjčkách Rakousku, Maďarsku a případně i Rumunsku, 3. aby pět států zároveň jednalo o desetiprocentních preferencích a o problémech, které s tím souvisejí. Beneš si od londýnské porady velmocí nelsliboval velký úspěch a obával se, že Německo a Itálie získají na svou stranu Anglii, která se nebude ochotna starat o nic jiného než o osud svých půjček a úvěrů. V takovém případě by se pak Československo muselo podle Benešova názoru postavit proti plánu A. Tardieua, což by bylo riskantní. Cím více se londýnská porada velmocí blížila, tím opatrnější byly Benešovy výroky a tím více zdůrazňoval, že předpokladem úspěchu je shoda čtyř velmocí. Tyto zřetele i ohled na zdrženlivé stanovisko malodohodových partnerů Československa pravděpodobně vedly k tomu, že malodohodový blok se na svém jednání dne 16. 3. 1932 rozhodl zaujímat k plánu A. Tardieua opatrné stanovisko, neangažovat se v jednáních s ostatními podunajskými státy a prosazovat, aby finanční pomoc Rakousku a Maďarsku byla poskytnuta až po dovršení celého jednání.

Mraky, které se stahovaly nad plánem A. Tardieua, nezatemňovaly pouze mezinárodní horizont. Také uvnitř samotného Československa se aktivizovaly síly, které se proti plánu A. Tardieua stavěly. K předním

⁷⁸ AFMZV, PZ Paříž 1932, č. 104.

⁷⁹ Venkov, 2. dubna 1932; Prager Presse, 6. dubna 1932.

jeho odpůrcům patřili agrárníci. Poukazovali na to, že Československo by nemohlo dát souhlas k odběru většího množství zemědělských přebytků z jiných států, které měly být členy zamýšleného společenství, nemluvě již o preferenčních výhodách. Zahraničněpolitický mluvčí agrární strany poslanec Žilka argumentoval tím, že obilní přebytky ve střední a jihovýchodní Evropě činily v posledních letech 115 tis. vagónů a že Československo a Rakousko z tohoto množství odebraly 56 tis. vagónů. Zbytek, tj. asi 43 tis. vagónů, by se musel v každém případě umístit na západních trzích, stejně jako tomu bylo před válkou.⁸⁰ Agrární kruhy byly důslednými odpůdci plánu A. Tardieua právě tak, jako malodohodové spolupráce či jakéhokoli jiného plánu středoevropské hospodářské spolupráce, která by ohrozila jejich postavení na vnitřním trhu Československa. Sotva bylo možné počítat s tím, že je přesvědčí Benešův argument, že agrární problém se vyřeší zdokonaleným plánováním ve střední Evropě.

S politickými argumenty proti plánu A. Tardieua vytáhli lidovci, kteří hlásali, že Československo si nepřeje ani podunajskou federaci a vůbec žádnou politicko-juridickou unii ani formaci. V pozadí této argumentace byla teze, že obnovení rakousko-uherského trhu automaticky povede k hegemoniálnímu postavení Vídně případně Budapešti.⁸¹

Velmi bouřlivě vystupovali proti plánu A. Tardieua národní demokraté, kteří po zprávě, že součástí plánu A. Tardieua je měnová unie, zahájili ostrý boj. Fr. Hodáč zakročil jménem Národní demokracie u vlády. Národně demokratický tisk bil do plánu A. Tardieua až létaly jiskry. Národní listy napsaly: „... není-li v této koncepci zdrženlivá číselná většina v národě, jest jí část národa svou kvalitou dostatečně veliká“.⁸² To, co národně demokratický list naznačoval, jeho budoucí spojenc v Národním sjednocení – František Stříbrný – vykřikoval naplno. Jen Polední list byl cenzurován, když uveřejnil zprávu o Flandinově programu. Prager Presse tyto zprávy oficiálně dementovala.⁸³ Stanovisko Národní demokracie reprezentovalo především české pravicové nacionalistické křídlo, jehož postoj se shodoval se stanoviskem československých finančních kruhů, které po zkušenosti s francouzskou půjčkou a po obchodně politických požadavcích Francie, předložených v březnu 1932, zaujímaly vůči Francii vysloveně nevraživý poměr. Člen bankovní rady Národní banky řekl na zasedání bankovní rady: „Představují si úplný vasalský poměr“.⁸⁴

Stanovisko E. Beneše nebylo snadné. Nemohl akceptovat antiněmeckou nacionální strunu, i když plán A. Tardieua byl proti Německu namířen, protože se obával, aby přílišné zdůrazňování politického aspektu plánu A. Tardieua nedráždilo Německo a aby nepopudilo domácí německé strany. Nemohl s dostatečnou přesvědčivostí zdůrazňovat hospodářské přednosti plánu, protože agrárníci okamžitě dokazovali opak. Musel se vyhýbat finančním aspektům plánu, protože musel počítat s tím, že by to vyvolalo rozhořčení nacionalistů i odpor československých finančních kruhů. Nemohl prohlašovat, že bez schválení plánu A. Tardieua velmoci neposkyt-

⁸⁰ Venkov, 2. dubna 1932.

⁸¹ Prager Presse, 31. března 1932.

⁸² Národní listy, 2. dubna 1932.

⁸³ Prager Presse, 7. dubna 1932.

nou hospodářskou pomoc, protože o tom, co se stane na londýnské poradě velmocí, si zřejmě nedělal velké iluze.

Oficiální kruhy sledovaly přípravy londýnské porady velmocí s vysloveným optimismem. Prager Presse velmi příznivě komentoval schůzku A. Tardieua s MacDonalodem v Londýně, která se konala v předvečer porad. Teprve při referování o průběhu konference, která začala 7. dubna 1932, se objevily zprávy o rozporech mezi velmocemi, týkajícími se účasti Bulharska a okamžiku, kdy má být zahájeno jednání podunajských států. Ale ještě v tomto momentu oficiální tisk referoval tak, jakoby rozpor existovaly mezi Francií a Anglií na jedné straně a Německem a Itálií na straně druhé.^{84a} Teprve dne 9. dubna 1932 přinesl list Prager Presse komuniké londýnské porady, které potvrdilo, že se velmoci nedohodly a že další výměna názorů na plán A. Tardieua bude probíhat diplomatickou cestou.⁸⁵

Rozhodujícím faktorem, který podle našeho soudu rozhodl o výsledku londýnské konference a o ztroskotání plánu A. Tardieua, bylo stanovisko Anglie. Tvrdošíjně stála na svém, odmítala přijmout zásadu preferencí a doporučovala je všem ostatním včetně Československa, které zařadila mezi státy, mající střední Evropě pomoci. Postoj Anglie znemožnil anglicko-francouzskou spolupráci a uvolnil cestu pro námitky Německa a Itálie, jimž nešlo o modifikaci plánu, ale o to, jak jej sprovodit ze světa.

Hlavní tón kritiky oficiálního československého tisku byl namířen proti Německu, který prý vázalo jakoukoliv akci na svou spoluúčast a které — což zní v ústech československé politiky poněkud groteskně — posuzovalo celou záležitost vysloveně politicky, zatímco předpokladem úspěchu prý bylo politické desinterese velmocí.

Bezprostředně po konci londýnské konference československá politika zareagovala. E. Beneš ve svém cirkulárním telegramu z 9. dubna 1932 napsal: „ČSR nemá na další akci zájmu: preference jednostranné pro rakouský průmysl podle návrhu Německa nepřipustí, a s preferencemi zemědělskými nesouhlasí pod podmínkou, že platí i pro ČSR. Jinak prostě žádá plné uplatnění klausule o nejvyšších výhodách. 2. Soudíme, že za těchto okolností není podkladu k tomu, aby Francie finančně sanovala Rakousko a Maďarsko, a že na tom nemá ani zájmu, protože by je sanovala jenom proto, aby tyto dva státy dělaly politiku Německa a Itálie proti nám. Bylo by naopak správně, aby Francie pomohla Rumunsku a Jugoslávii... 6. Celé jednání Německa v Londýně bylo se strany Německa pokračováním boje o celní unii a vliv Německa ve střední Evropě a se strany Itálie boj proti možnému smíření malých států střední Evropy a boj proti Francii. Boj tento bude pokračovati nyní prostě dále. 7. Nevylučuji, že po volbách v Německu a ve Francii učiní se nové pokusy o jednání středoevropské“.⁸⁶

Proč se E. Beneš tak náhle od plánu A. Tardieua distancoval, ačkoli se na jeho přípravě tak pilně podílel? Z čistě teoretického hlediska ještě

⁸⁴ ASB, NBČ, protokol z 11. března 1932, str. 12–14.

^{84a} Prager Presse, 7. dubna 1932.

⁸⁵ Prager Presse, 9. dubna 1932.

⁸⁶ AFMZV, PZ Bělehrad 1932, č. 60.

nebylo nic ztraceno. Nevylučoval, že se otázka dostane znovu na přetřes v důsledku kritické situace zvláště v Maďarsku a v Rakousku, jakož i v dalších státech střední a jihovýchodní Evropy. Mohl se přece spoléhat na to, že francouzský a anglický kapitál bude usilovat o to, aby zachránil své účasti a že bude i nadále pokládat sblížení střeoevropských států za předpoklad pro sanační akci.

A přesto E. Beneš fakticky zatroubil k ústupu. Nebylo pochyb o tom, že po londýnské konferenci byl plán A. Tardieua mrtev. Francouzské politice se nepodařilo získat Anglii pro svou koncepci a anglická verze byla nepřijatelná nejen pro Československo, ale i pro Itálii a Německo. Výčitky na adresu Německa byly směšné, protože plán A. Tardieua byl proti němu zaměřen.

Německá diplomacie si vysvětlovala Benešův obrat tím, že nezdar londýnské konference mohl jedině přivítat. Flandinův program vyvolával již ve formě předběžných informací vážné obavy a kdyby se s ním československé politické a hospodářské kruhy seznámily, vedlo by to prý k velkým konfliktům. Nezdar londýnské konference byl proto přijat s ulehčením a dokonce s uspokojením, že vina může být svalena na Německo.⁸⁷ Je faktem, že československá veřejnost kupodivu přijala nezdar londýnské konference bez zvláštního vzrušení a opozice ani nevyužila této příležitosti k tomu, aby E. Beneše jako vůdčí osobnost zahraniční politiky napadla. Zdá se, že úleva nad osudem plánu A. Tardieua byla větší než by se na první pohled mohlo zdát.

Na druhé straně bylo však těžké věřit tomu, že by se E. Beneš s tak lehkou myslí loučil s plánem, o jehož realizaci tolik usiloval, a který podle něho měl umožnit vývoj střeoevropských států nezávisle na velmocích.⁸⁸ Domníváme se, že Beneš své předpovědi o možnosti nové fáze jednání o plánu A. Tardieua věřil, ale že jeho náhlý pesimismus byl vyvolán poznáním, že státy střední a jihovýchodní Evropy se stávají loutkami ve službách velmocí, které o tuto oblast zápasí.

Výsledek tohoto zápasu byl zatím ještě na vážkách. Francouzský blok nedokázal vnutit ostatním svou vůli, ale ani ostatní velmoci nebyly s to prosadit své koncepce a radikálně změnit poměr sil. Výsledek jednání o plánu A. Tardieua signalizoval stav relativní rovnováhy velmocenských sil, z níž možná E. Beneš čerpal své obavy i naděje.

План интеграции средней Европы А. Тардье и чехословацкая и венгерская политика

В первой части авторы анализируют средневропейскую политику Франции на prelome 20—30 гг. и тенденции, которые приводили к возникновению плана Тардье. Они занимаются проблематикой экономических и особенно финансовых отношений

⁸⁷ DZtA, Postupim, AA Nr. 43009, Bl.: Zpráva pražského zastupitelského úřadu z 11. dubna 1932.

⁸⁸ Při rozmluvě s Gratzem E. Beneš řekl: „My hájíme zásadu, že střední Evropa patří Střeoevropanům. Nechceme být objektem velmocenské politiky.“ Cit. práce V. Bystrického a L. Deáka, str. 59.

Франции к государствам средней Европы и Малой Антанты в период мирового экономического кризиса.

В следующей части авторы пытаются показать реакции Англии, Германии и Италии и объяснить причины их отрицания французской концепции.

Специальная часть посвящена венгерской политике и чехословацко-венгерским политическим соотношениям и венгерской реакции на план Тардье.

В заключение объясняются причины падения этого плана и отступления чехословацкой политики от него.

Французский блок не смог навязать другим государствам свою волю, но остальные великие державы тоже не были в состоянии поставить на своем и радикально изменить отношение сил. В результате переговоров о плане Тардье уже в 1832 г. отражалось состояние сил в их мгновенном относительном равновесии, которое было для чехословацкой политики источником надежд, но также уже и опасений.